

FTAMP 06.77.77

ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНЫҢ ТАБЫС ДЕҢГЕЙІНІҢ ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ЖАҒДАЙЫ: ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ДИНАМИКАСЫ

Р.С.ЯКУДИНА, Ж.Ж.БАЙШУКУРОВА, М.К.ШАКИБАЕВ

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

Аңдатпа. Бұл мақалада ҚР халқының табыс деңгейінің қазіргі жай-күйі мәселелері қарастырылады. Елдегі атаулы және нақты жалақы серпініне, тұтынуға пайдаланылған табыстардың ең төменгі күнкөріс деңгейімен арақатынасына талдау жүргізілді; сондай-ақ баға серпінінің өзгеруіне; ең төменгі, яғни минималды күнкөріс деңгейі көлемінен төмен табысы бар халықтың үлесіне талдау жүргізілді. Сондай-ақ, мақалада экономикалық қызмет түрлеріне байланысты ұйымдар қызметкерлерінің орташа айлық жалақысының сипаттамасы келтірілген.

Кілт сөздер: табыс, атаулы жалақы, нақты жалақы, орташа айлық жалақы, баға индексі, өмір сүру деңгейі, ең төменгі күнкөріс деңгейі.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы современного состояния уровня доходов населения РК. Проведен анализ динамики номинальной и реальной заработной платы в стране, соотношения доходов, использованных на потребление, с прожиточным минимумом; также проведен анализ изменения динамики цен; доли населения, которые имеют доходы ниже чем величина прожиточного минимума. Также в статье приведен анализ среднемесячной заработной платы сотрудников предприятий в зависимости от экономической деятельности.

Ключевые слова: доход, номинальная заработная плата, реальная заработная плата, индекс цен, уровень жизни, прожиточный минимум.

Abstract. This article consider the current state of income population level of the Republic of Kazakhstan. The analysis of the dynamics nominal and real wages in the country, the ratio of income used for consumption with the subsistence minimum, also the changes analysis in price dynamics, the level of population with incomes below the subsistence minimum. The article also describes the average monthly salary of employees of organizations by type of economic activity.

Key words: income, nominal wages, real wages, price index, standard of living, living wage.

Қазіргі заманғы қоғамда кез келген мемлекеттің алдында оның әрбір азаматы үшін лайықты өмір сүру деңгейін, тең бастапқы мүмкіндіктерді жасау, әлеуметтік қорғауды қамтамасыз ету, сондай-ақ әлеуметтік теңсіздікті тегістеу міндеті тұр.

Халықтың өмір сүруінің деңгейі кешенді көрсеткіш ретінде халықтың тұрмысының және әл-ауқатының жағдайын, адами капиталының жинақталуы көрсеткішін және адами даму деңгейі сияқты мәселелерді айқындайды. Әлемнің біраз елдері әртүрлі саясатты іске асырып, реформаларды жүзеге асырып, түрлі өзгерістерді жүзеге асыру нәтижесінде тұрғындардың әл-ауқаты мен тұрмысы деңгейін ұлғайтуға тырысады, осылайша қоғамдағы

жалпы әлеуметтік, экономикалық және саяси тұрақтылығын қамтамасыз етуге ықпалын тигізеді.

Өмір сүру деңгейі халықтың материалдық, әлеуметтік және мәдени қажеттіліктерін қанағаттандыру деңгейімен сипатталады. Өмір сүру деңгейінің көрсеткіші халықтың тауарларға деген қажеттілігінің деңгейіне де, халыққа көрсетілетін тауарлар мен қызметтердің саны мен сапасына да байланысты. Сол себепті өмір сүру деңгейі халықтың табыс деңгейіне тікелей байланысты.

Табыстың мөлшері мен құрамы халықтың өмір сүру деңгейінің маңызды сипаттамаларының бірі болып табылады. Халықтың табысы оның қаржылық жағдайын анықтап қана қоймай, сонымен бірге қоғамдағы экономика мен экономикалық қатынастардың жағдайы мен тиімділігін көрсетеді.

Елімізде халықтың әл-ауқатының артуына, табысының өсуіне айрықша назар аударылып келеді. ҚР тұңғыш Президентінің 2018 жылғы 5 қазандағы "Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру" жолдауында Н.Ә. Назарбаев қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі, атап айтқанда: халық табысының өсуі, өмір сүру сапасын арттыру, өмір сүруге жайлы орта қалыптастыру, қоғам өмірінің жоғары стандарттарына қол жеткізудің негізі біздің басты басымдығымыз болуы тиіс екенін ерекше атап өтті [1].

Сондай-ақ, мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың "Сындарлы қоғамдық диалог – қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі" атты 2019 жылғы 2-ші қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында да ел басшысы Халықтың әлеуметтік жағдайын жоғарылату мәселесіне, атап айтқанда еңбекақы төлеу деңгейін арттыру мәселесіне айрықша назар аударды [2].

Қазіргі таңда іске асырылып жатқан ҚР үкіметінің саясаты әлеуметтік бағытқа негізделген және өмірдің сапалы көрсеткіштерін қамтамасыз етуге бағыттанып негізделген. Қазақстан халқының әл-ауқатын көтеру - бұл мемлекеттік даму бағдарламаларындағы басты бағыт болып табылады. Осы бағдарламаларды іске асыру оң нәтижелер беруде, әлеуметтік әділдікті және халықты әлеуметтік қорғауды қамтамасыз етеді. Номиналды жалақының өсуі және оның экономиканың барлық салаларындағы өсімі, елдегі жұмыссыздық деңгейін төмендеуі материалдық әл-ауқаттың жақсарғанын көрсетті.

Алайда, соңғы жылдары елде байқалған экономикалық өсуге қарамастан, халықтың тұтынушылық мінез-құлқына әсер ететін халықтың нақты кірістерінің төмендеуі үрдісі анықталды. Осылайша, сатып алу қабілеті деңгейінің төмендеуі қазақстандықтардың белсенді тұтынушылық жағдайынан үнемдеушілік режиміне көшуін анықтады. Қазіргі таңда

қаражаттың басым бөлігі азық-түліктік тауарларды сатып алуға және қызметтерді төлеуге жұмсалады, бұл өмір сүру сапасы деңгейінің айтарлықтай жоғары емес екендігін көрсетеді. Тұтастай алғанда, Қазақстан Республикасында қарастырылып отырған кезең аралығында тұтынылған табыс көлемі мен зейнетақының орташа деңгейінің сатып алушылық қабілеті ең төмен күнкөріс минимумының екі еселенген мөлшерінен аспады. Сондай-ақ, ең төменгі күнкөріс деңгейіне де жетпейтін, яғни бұдан да төмен тұратын халықтың үлесінің соңғы 3 жыл ішінде артуы алаңдатарлық жайт болып отыр [3;8].

Халықтың ақшалай табысы халықтың қажеттіліктерін қанағаттандыру дәрежесіне тікелей әсер ететін қоғам өмірінің маңызды индикаторларының бірі болып табылады. Жалпы алғанда, 1-суреттен көріп отырғанымыздай, 2015-2020 жылдар аралығында барлық номиналды (атаулы) көрсеткіштердің артқандығы байқалады, мысалы, 2020 жылдың қазан айында орташа жалақы мөлшері 2019 жылмен салыстырғанда шамамен 11%-ке ұлғайып, 209818 теңгені құрады. Тағайындалған зейнетақы мөлшері де шамамен жыл сайын 10%-ке артып отырғандығы көрініп отыр [4].

Сурет 1. ҚР-ғы орташа жалақы мен зейнетақы мөшері

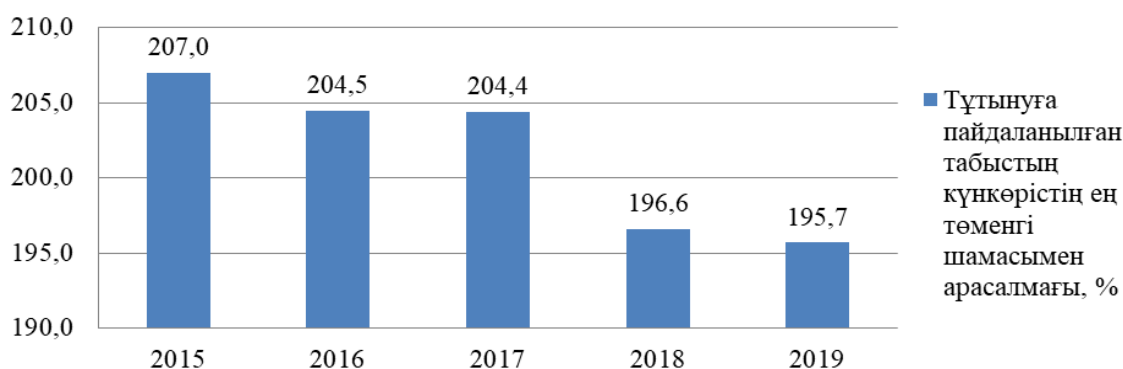
Жан басына шаққандағы халықтың номиналды (атаулы) ақшалай табыстары 2015-2019 жылдар аралығында шамамен алғанда 1,7 есе өсіп, 2019 жылы 104389 теңгені құрады. Алайда нақты ақшалай табыстарының өсу қарқыны номиналды көрсеткішпен салыстырғанда баяу. Инфляцияны ескере отырып, халықтың нақты табысы 2016 жылы 0,7%-ға азайды, ал

2017 жылы аталған көрсеткіш қарқыны $-0,9\%$ -ға жетті. 2017 жылдан бастап бұл көрсеткіш баяу қарқынмен өсуде. Ал номиналды (атаулы) жалақы индексі тұрақты өсуде, бірақ нақты жалақы мөлшері соңғы 2020 жылдың қазан айындағы мәлімет бойынша біршама төмендегенін байқауға болады [4].

Сурет 2. Халықтың ақшалай табысы мен жалақысының динамикасы

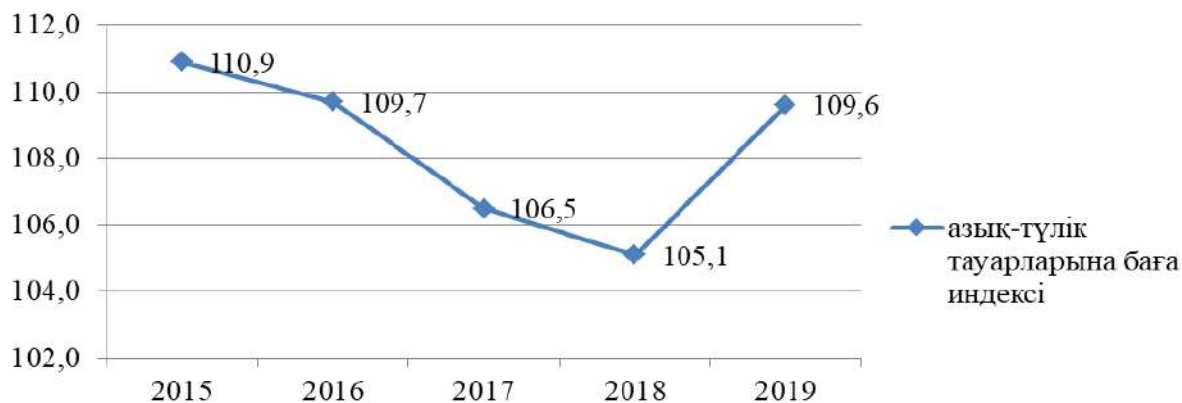
2020 жылы нақты табыстың төмендеуіне байланысты, халықтың тауарлар мен қызметтерді сатып алу мүмкіндіктерін айқындайтын халықтың сатып алу қабілеті де азайды, бұл түпкілікті кірістің күнкөріс деңгейімен арақатынасынан көрінеді. Өмір сүру минимумымен салыстыру халықтың тұтынушылық мүмкіндіктерін айқындайды, бұл ең алдымен негізгі физиологиялық қажеттіліктерді қанағаттандыру дәрежесін көрсетеді.

Сурет 3. Тұтыну үшін пайдаланылған табыстың күнкөрістің ең минималды шамасымен арасалмағы, %

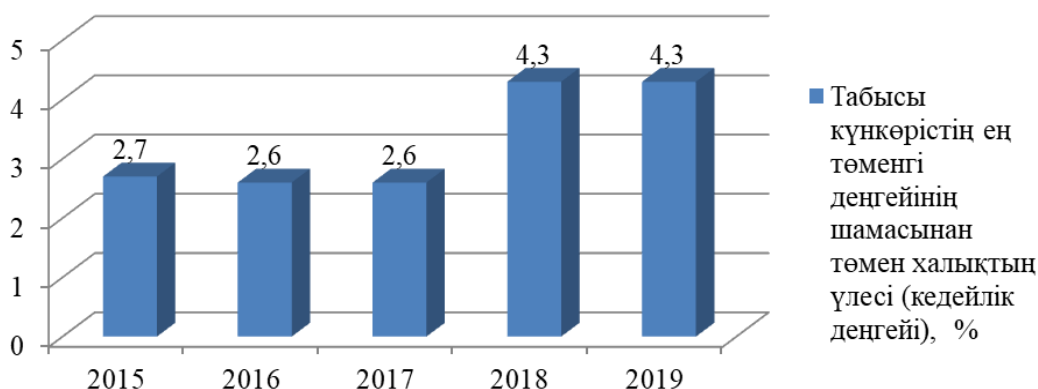
Көп жағдайда, халықтың төмен табыс деңгейі тұтынушылық сұранысты азайтады, бұл сәйкесінше тауарлар мен қызметтердің ішкі нарығының дамуына әсерін тигізеді. Тұтыну үшін пайдаланылған табыстың күнкөрістің ең төменгі шамасымен арасалмағы 2015 жылдан бері төмендеп келеді, әсіресе 2019 жылы, 3-ші суретте көрсетілгендей, нақты жалақының

төмендеуі мен баға деңгейінің көтерілуіне байланысты 195,7 деңгейіне дейін төмендеді. Осы мерзім аралығындағы баға деңгейінің өзгерісін қарастыратын болсақ, 4-ші суретте көрсетілгендей, азық-түлік бағаларының индексі 2019 жылы өткен жылмен салыстырғанда 109,6-ға дейін артқандығы байқалады, яғни халықтың табысының басым бөлігі ең алдымен азық-түлік тауарларын сатып алуға жұмсалатынын ескеретін болсақ, бұл өнімдерге бағаның артуы халықтың жалпы саты алу қабілетінің азаюын білдіреді [4].

Сурет 4. Азық-түлік тауарларына баға индексінің өзгеру динамикасы

ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының мәліметіне сүйенсек, Қазақстанда халықтың орташа жалақысы мен табыстарының мөлшері артуда, алайда соған қарамастан, келесі 5-ші суреттен көріп отырғанымыздай соңғы 2-3 жыл ішінде табыс мөлшері күнкөрістің ең минималды деңгейінің көлемінен төмен халықтың үлесі артып келеді. 2017 жылмен салыстырғанда, бұл көрсеткіш 2018 және 2019 жылдары 2,6%-тен 4,3%-ке дейін жеткен. Сонымен қатар, күнкөрістің ең төменгі деңгейі жыл сайын ұлғаюда, мысалы 2018ж.- 28284 теңгені, 2019ж.- 29698 теңгені, ал 2020 жылы - 32668 теңгені құрап отыр [5].

Сурет 5. Табыс мөлшері күнкөрістің ең минималды деңгейінің шамасынан төмен халық үлесі (кедейлік деңгейі), %

Номиналды мәнде экономиканың барлық салаларында жалақының өсуі байқалып отыр (кәсіби қызмет, ғылыми, техникалық қызмет (-2) және әкім-к және қосалқы қызмет көрсету саласындағы қызметтен (-9,2) басқа). Жалақының ең жоғары дейгейі "Кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазу", "Қаржы және сақтандыру қызметі" секторларында байқалады. Бірақ "Білім беру" және "Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер" секторларындағы 2020жылдағы орташа жалақы өсімі жалпы республикалық көрсеткіштен +17,9 және +15,6 процентке артық нәтиже көрсетіп отыр (Кесте 1) [4].

Кесте 1. Экономикалық қызмет түрлері бойынша орташа айлық жалақы

	2019ж. орташа жалақы көлемі, тг.	2020ж., орташа жалақы көлемі, тг қаңтар- қыркүйек	2020ж. орташа жалақы өсімі,% (2019ж.сал ыстыр.)	2016-2020жж. орташа жалақының жылдық орташа өсімі, %
Барлығы	186 815	205 568	10,0	10,92
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	115 371	125 793	9,0	12,56
Өнеркәсіп	260 538	276 146	6,0	10,64
Кен өндіру және карьерлерді қазу	415 584	441 362	6,2	10,94
Өңдеу өнеркәсібі	209 406	223 510	6,7	11,36
Электрмен жабдықтау	170 009	175 256	3,1	8,16
Сумен жабдықтау	123 377	127 757	3,6	8,78
Құрылыс	243 293	244 337	0,4	10,22
Көтерме және бөлшек сауда	175 387	180 917	3,2	8,96
Көлік және қоймалау	229 848	243 305	5,9	8,42
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	156 503	177 178	13,2	9,56
Ақпарат және байланыс	262 261	283 672	8,2	9,74
Қаржы және сақтандыру қызметі	368 339	380 561	3,3	6,58
Жылжымайтын мүлікпен жасалатын операциялар	166 223	173 277	4,2	9,76
Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет	331 287	324 654	-2,0	6,96
Әкімшілік және қосалқы қызмет көрсету	231 360	210 163	-9,2	18,02
Мемлекеттік басқару және қорғаныс	157 152	173 633	10,5	11,44
Білім беру	126 132	161 371	27,9	17
Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер	133 499	167 702	25,6	13,96
Өнер, ойын-сауық және демалыс	149 241	156 688	5,0	11,38
Өзге де қызметтер түрлерін ұсыну	218 738	217 311	-0,7	2,42
Ескерту: [4] негізінде авторлармен құрастырылған				

Жалпы алғанда, соңғы 5 жыл ішінде жалақы өсімінің озыңқы қарқынын әкімшілік, сондай-ақ қосалқы қызмет көрсету саласындағы қызмет, білім беру және денсаулық сақтау секторларында орын алып отыр. Соңғы 5 жыл ішінде айтарлықтай өсу қарқынына қарамастан, жалақының ең төмен деңгейі ауыл, орман және балық шаруашылығы саласында байқалды.

Қорытындылай келсек, соңғы жылдары елде байқалған экономикалық өсуге қарамастан, халықтың тұтынушылық мінез-құлқына әсер ететін халықтың нақты кірістерінің төмендеуі үрдісі анықталды. Нақты ақшалай табыстарының өсу қарқыны номиналды көрсеткішпен салыстырғанда баяу. 2020 жылы нақты табыстың төмендеуіне байланысты, халықтың негізгі игіліктерді сатып алу мүмкіндіктерін анықтайтын халықтың сатып алу қабілеті азайды, бұған қоса баға деңгейінің өсуі халықтың сатып алу қабілетінің төмендеуіне алып келді. Әрине, 2020 жылы аталған көрсеткіштердің төмендеуіне аталған жылдың наурыз айынан басталған мұнай бағасының құлауы мен коронавирус пандемиясы өз әсерін тигізбей қойған жоқ. Сонымен қатар, ең минималды, яғни төменгі күнкөріс деңгейінен де төмен тұратын халықтың үлесінің соңғы 3 жыл ішінде артуы алаңдатарлық жайт болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР тұңғыш Президентінің 2018жылғы 5қазандағы "Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру" атты Жолдауы: - [Сайт]: <http://www.akorda.kz>
2. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың "Сындарлы қоғамдық диалог – қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі" атты 2019жылғы 2 қыркүйектегі Жолдауы: - [Сайт]: <http://www.akorda.kz>
3. Уровень и качество жизни в Казахстане: современное состояние и основные тенденции /Под ред. ШаукеновойЗ.К., – Астана: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан,2018.– 104с.
4. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы - [Сайт]: [/https://stat.gov.kz/](https://stat.gov.kz/)
5. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі - [Сайт]: <https://www.gov.kz/>